

UDK 930.253:314.74(=163.6)(450+94)  
Prejeto: 3. 11. 2004

## Izkušnja ZRS Koper pri izvajanju ciljno-raziskovalnega projekta Stanje arhivskega, muzejskega in knjižničnega gradiva pri slovenskih izseljencih

ALEKSEJ KALC

univ. dipl. zg., raziskovalec pri Znanstveno-raziskovalnem središču, Univerza na Primorskem,  
Garibaldijeva 18, SI-6000 Koper  
e-mail: aleks.kalc@zrs-kp.si

### IZVLEČEK

Prispevek predstavlja smernice in obračun dela Znanstveno-raziskovalnega središča Koper (Univerza na Primorskem) na zgoraj navedenem ciljno-raziskovalnem projektu. Izvajanje je potekalo v Avstraliji in Italiji, cilja pa sta bila: 1) evidentiranje in popisovanje dokumentarne dediščine slovenskih institucij in 2) terensko evidentiranje in zbiranje gradiva osebnega značaja ter videozapisovanje ustnih pričevanj. ZRS Koper je izbral tak pristop, upoštevajoč pomembnost osebnega gradiva (korespondence, fotografij, dnevniških zapisov ipd.) in zgodovinskega spomina kot dokumentarne dediščine, ter potrebo, da se tovrstno gradivo, ki največkrat ne najde poti v arhivske ustanove, vsaj delno reši pred izginotjem in pozabo. Pozornost je bila posvečena v večji meri Avstraliji. Delo je potekalo v tesnem sodelovanju s tamkajšnjimi slovenskimi organizacijami ter posamezniki. Na podlagi vprašalnikov je bilo bolj ali manj natančno opisanih 10 arhivov ustanov v državah Viktorija in Queensland. Ugotovljeni so bili stanje, potrebe in perspektive hranjenja kot tudi pogoji za zbiranje in bogatenje dokumentarne dediščine organizacij in posameznikov. V tem smislu izstopajo Historični arhiv Slovencev v Avstraliji (HASA) pri Slovenskem društvu Melbourne, Arhiv slovenskega verskega središča sv. Cirila in Metoda v Melbournu in Zgodovinski arhiv Slovencev v Queenslandu. Druge točke projekta se je ZRS Koper lotil predvsem zato, da bi preveril možnosti in preizkusil nekatere metode, ki bi omogočale sistematično zbiranje osebne dokumentacije oziroma zgodovinskega spomina. Opravljen je bil poizkus digitalnega snemanja in katalogizacije gradiva v zasebni lasti za oblikovanje virtualnega arhiva. Z videotehniko je bilo posnetih 12 življenjskih zgodb oziroma pričevanj. Tako organizacijsko kot terensko delo je poleg omenjenih rezultatov navrglo bogate izkušnje in vrsto ugotovitev, koristnih za nadaljnje delo pri ohranjanju dokumentarnih dokazov slovenske prisotnosti po svetu, za strategijo obravnavanja te problematike s strani kulturnih delavcev v izseljenstvu in v matični državi ter za ovrednotenje dediščine v kulturne in znanstvene namene.

**KLJUČNE BESEDE:** slovenski izseljenci, Avstralija, izseljenski arhivi, izseljenske organizacije, etnična identiteta

### ABSTRACT

EXPERIENCE OF SRC KOPER IN IMPLEMENTATION OF GOAL-ORIENTED RESEARCH PROJECT PRESERVATION OF ARCHIVE, MUSEUM AND LIBRARY MATERIALS OF SLOVENE IMMIGRANTS

This paper discusses the guidelines and activities of the Science and Research Centre Koper (SRC, University of Primorska) in the goal-oriented research project. The implementation of our project took place in Australia and Italy, with two objectives: 1) recording and listing the documentary heritage of Slovene institutions and 2) field work in recording and collecting materials of personal nature and video recording of oral testimonies. SRC Koper chose this approach due to the importance of personal materials (correspondence, photographs, diary entries, etc.) and of historical memory as documentary heritage, and the need to at least partly save from disappearance and oblivion the materials that seldom find their way to the archival institutions. Our attention was

*mainly focused on Australia where we worked closely with local Slovene organisations and individuals. 10 archives of institutions in Victoria and Queensland were more or less described in detail using surveys. The needs and future perspectives of preservation as well as the conditions for collecting and enriching the documentary heritage of the organisations and individuals were identified. Particularly active in this field are Historical Archives for Slovenian Australians (HASA) with the Slovene Society of Melbourne, Archives of the Slovene Religious Centre of St. Cyril and Method in Melbourne and the Archives for Slovenian Australians in Queensland. SRC Koper started the second part of the project with the aim to test the possibilities and to try out several methods that would enable systematic collecting of personal documentation, i.e. historical memory. A test of digital recording and cataloguing of privately owned materials was made to set up virtual archives. Using video equipment, further 12 life-stories, i.e. testimonies were recorded. Both organisational and in-the-field implementation of the project produced abovementioned results, gave us rich experience and offered a number of conclusions, useful for future work in the preservation of documentary evidence of the Slovene presence around the world, for the strategy used by cultural workers living abroad and by their native country in approaching these issues, and for the evaluation of the heritage for cultural and scientific purposes.*

**KEY WORDS:** *Slovene immigrants, Australia, immigrant archives, immigrant organisations, ethnic identity*

Znanstveno-raziskovalno središče Koper je izvajalo ciljno-raziskovalni projekt Stanje arhivskega, muzejskega in knjižničnega gradiva pri slovenskih izseljencih v Avstraliji in Italiji. Delo se je osredotočilo bolj na Avstralijo in o tem bo tudi govor. Projekta se je ZRS Koper lotil na podlagi predpostavke, da je izseljevanje na ta kontinent med najmlajšimi množičnimi slovenskimi tokovi in da tvorijo avstralski Slovenci zaradi številčnosti prve generacije izseljencev še vedno "celovito" priseljsko skupnost. Ta značilnost je velikega pomena za ohranjanje, varovanje in vrednotenje dediščine institucionalne narave (društvene, cerkvene ipd.), pa tudi dokumentacije, ki nastaja v življenju vsakega posameznika (osebni dokumenti, fotografije, korespondenca, dnevniški zapisi, dokumentacija o gospodarski, kulturni in drugih dejavnostih) in navadno ne najde poti v arhivske zbirke. Tovrstna dokumentacija se ob odhajanju generacij pogosto izgubi ali uniči, največkrat pa ostaja razpršena po nešteti zasebnih nahajališčih in o njej ni več sledu. Ima pa izredno zgodovinsko vrednost, ker omogoča dojetje drugod nezapisanih subjektivnih in objektivnih platí življenja posameznikov in skupnosti. Zaradi navzočnosti vseh generacij se ponuja še ena pomembna priložnost, in sicer možnost za beleženje zgodovinskega spomina.

ZRS Koper si je zastavil kot cilja: 1) evidentiranje in popisovanje dokumentarne dediščine slovenskih institucij, 2) terensko evidentiranje in zbiranje zasebnega gradiva in "ustvarjanje" dokumentov ustne zgodovine z videozapisovanjem osebnih pričevanj. K delu je pritegnil videodokumentarista Florjana Auserja iz Sydneyja, ki je ustvaril že bogato zbirko videodokumen-

tacije o slovenski prisotnosti v Avstraliji. Ključna pa sta bila sodelovanje in vsestranska pomoč institucij ter številnih posameznikov iz vrst izseljencev.

Delo je bilo zaradi razdalj organizacijsko precej naporno, še prej pa je zahtevalo oblikovanje ustreznega koncepta za obravnavo problematike izseljskega dokumentarnega gradiva glede na to, da "izseljske razmere" v marsičem ne prenesejo načel utečene arhivske prakse. Terensko delo je vključevalo: 1) obisk slovenskih ustanov, poizvedovanje in neposredno seznanjanje z načinom vodenja, varovanja in hranjenja dokumentarnega gradiva, preverjanje stanja, v katerem je gradivo, in možnosti za ustrezno rešitev vprašanja dokumentarne dediščine, vključno z inventariziranjem le-te; 2) poizvedovanje in evidentiranje osebnih (družinskih) arhivov, poizkus digitalne preslikave in urejanja informatiziranega gradiva; 3) snemanje videointervjujev s slovenskimi priseljenci prve, druge in tretje generacije kot poskusno tehnično in metodološko osnovo za sistematično beleženje zgodovinskega spomina in oblikovanje videoarhiva "ustne zgodovine" o slovenski prisotnosti v Avstraliji.

Glede na trajanje projekta, sredstva in kadrovske zmogljivosti za delo na terenu ni bilo mogoče razmišljati o inventarizaciji v pravem pomenu besede. Izkazalo se je, da ima le del ustanov urejene in tudi inventarizirane arhive in da je pri večini dokumentarna dediščina samo pospravljena ali odložena na določenem mestu, pogosto pa raztresena ter bolj ali manj slučajno razmeščena po raznih krajih, delno ali tudi v večji meri izgubljena oziroma uničena. Osnovni cilj je bil potemtakem evidentiranje nahajališč dokumentacije in ugotavljanje njenega stanja. V

ta namen je nastal vprašalnik za popis fondov in opis dokumentacije po osnovnih arhivističnih parametrih, prilagojenih razmeram, tako da bi delo zmogli tudi nestrokovnjaki. Zaradi prizadevnosti in zagnanosti izseljenskih kulturnih delavcev so na tej osnovi nastale splošne evidence in v mnogih primerih zelo podrobni in izčrpni popisi dokumentarnega gradiva teh društev in ustanov (z zvezdico so označeni podrobneje opisani fondi):

Slovensko-avstralsko društvo Canberra

Inštitut za slovenske študije v Viktoriji\* (Institute for Slovenian Studies of Victoria Inc., 1976–2003)

Slovenski verski center sv. Cirila in Metoda\* (SS Cyril & Methodius Slovenian Mission)

Avstralsko slovensko kulturno društvo "Ivan Cankar" Geelong (Slovenian Association "Ivan Cankar" Geelong)

Slovensko primorsko socialno društvo "Jadran" (Slovenian Australian Social and Sports Club "Jadran" Inc.)

Slovensko društvo "Snežnik" Albury-Wodonga (Slovenian Twin City Club "Snežnik" Albury-Wodonga)

Slovensko društvo Melbourne in Historični arhiv Slovencev v Avstraliji – HASA Melbourne\* (Slovenian Association Melbourne Inc.; Historical Archives of Slovenians in Australia – HASA Melbourne)

Slovensko društvo "Planica" (Slovenian Association "Planica" Springvale Inc.)

Slovenski program zasebnega etničnega Radia 3ZZZ v Melbourneu

Zgodovinski arhiv Slovencev v Queenslandu (ZASQ)\*

Kot rečeno, je stanje dokumentarne dediščine pri slovenskih organizacijah v obravnavanem delu Avstralije dokaj raznoliko. Razumevanje problematike in zavest o potrebi po ohranjanju in varovanju zgodovinskega gradiva sta navzoča povsod, skrb in prizadevanja, ki so dediščini namenjeni, pa so zaradi objektivnih in deloma subjektivnih razlogov različni, kakor so različne perspektive bodočega reševanja problematike. V vseh primerih je mogoče trditi, da je skrb za ohranjanje gradiva vidna, vendar je skoraj povsod prevladovalo tako rekoč ustvarjalno društveno delo na kulturnem, družabnem in drugih področjih. Razumljivo je, da so bili to primarni cilji organiziranega združevanja, ki so terjali in še vedno terjajo od skupnosti največ energije. Skrb za dokumentacijo tako ni bila v ospredju, zato se je dokumentarna dediščina dolgo časa le bolj ali manj skrbno odlagala na enem ali več mestih, le izjemoma so jo tudi urejali. Upoštevati je treba, da so na njeno ohranjenost in današnje stanje vplivale selitve društvenih sedežev, da so bile "pisarne" organizacij zaradi objektivnih razlogov na domovih vodstvenih članov, tako da se je gradivo že v fazi nastajanja sedimentiralo na

raznih mestih, nato pa ni bilo združeno in je ostalo razkosano. Veliko je bilo zato izgubljenega, veliko ga ostaja po domovih članov in nekdanjih članov – nekateri od teh so tudi že preminili – delno pa je bilo tudi uničeno. V teh primerih so možnosti, da bi arhivsko gradivo rešili in ohranili, omejene. Ohranjenost dokumentarne dediščine in skrb zanjo največkrat nista oziroma nista bili stvar institucij, temveč sta povezani s prizadevanji in občutljivostjo posameznih oseb, ki so se in se še po lastni volji (in seveda tudi s podporo organizacij) posvečajo zbiranju in hranjenju arhivskega gradiva. Ta prizadevanja in strokovnost arhivistov prideta še posebno do izraza pri urejenosti gradiva, kot se jasno kaže pri Slovenskem društvu Melbourne in njegovem Historičnem arhivu Slovencev v Avstraliji (HASA), Slovenskem verskem centru sv. Cirila in Metoda ter pri Inštitutu za slovenske študije v Viktoriji in Zgodovinskem arhivu Slovencev v Queenslandu – ZASQ. Pri teh institucijah sta skrb za dediščino in odnos do nje zelo blizu profesionalni ravni. Pri Inštitutu za slovenske študije si že od nastanka prizadevajo za urejeno vodenje in pospravljanje dokumentacije, tako da se tu ne postavlja nobeno od temeljnih vprašanj evidentiranja, ohranjanja in varovanja. Pri Slovenskem društvu Melbourne se je že zgodaj utrdila zavest o pomenu zgodovinske dokumentacije, kar je privedlo celo do ustanovitve Historičnega arhiva, ki zbira širšo dokumentacijo o Slovencih v Avstraliji. S tem delom se sistematično ukvarja cela skupina članic pod vodstvom g. Milene Brgoč. HASA Melbourne si je tako pridobil zaupanje ter podporo društev, tako da mu *de facto* priznavajo vlogo nekakšnega zbirnega dokumentarnega centra in mu predajajo del gradiva, ki pri njih nastaja (v glavnem tiskovine in drug razmnožen material ter fotografije). Ta ustanova sodeluje z uradnimi avstralskimi ustanovami, ki se ukvarjajo z dokumentarno dediščino in knjižnim gradivom. Poskrbela je tudi za zagotovitev trajnega obstoja in varnost zbrane dediščine, tako da jo bo – če HASA in Slovensko društvo Melbourne prenehata delovati – prevzela Državna knjižnica Victorie. Pri Slovenskem verskem središču sv. Cirila in Metoda, kjer vse od prihoda slovenskih misijonarjev nastaja bogata dokumentacija o njihovem delovanju in posredno o zgodovini Slovencev v Avstraliji, je pred leti stekel projekt za ureditev in katalogizacijo te dediščine. Delo še vedno poteka. Specializiranim strokovnjakom (zgodovinarica Veronika Ferfolja in sodelavci) gre zasluga, da je tudi ta arhiv shranjen v namenskih prostorih v Baragovem domu v Kewu, natančno urejen po strokovnih kriterijih. Tudi Zgodovinski arhiv Slovencev v Queenslandu je po zaslugi g. Cudermana, ki si ga je zamislil in ga od vsega začetka vzdržuje, primerno voden in urejen, kot dokazujejo pridobljeni opisi in kataložni primerki.

Iz odgovorov na vprašalnik oziroma pogovorov s predstavniki preostalih organizaciji izhaja, da kljub težavam pri vzdrževanju dokumentarne dediščine želijo vse ustanove ohraniti obstoječo dokumentacijo v svojih rokah, jo po možnosti (ob primerni strokovni in finančni podpori) združiti na enem mestu ter preprečiti, da bi se porazgubila. Vprašanje, kam z dokumentarno dediščino ob morebitnem prenehanju delovanja ustanove ali združitve z drugimi (avstralskimi) ustanovami, ostaja še odprto.

Kar zadeva osebno dokumentarno dediščino in "zgodovinski spomin" se nam zdi vredno ponovno poudariti, da sta poznavanje neke skupnosti in razumevanje njene zgodovine znotraj časovnega, prostorskega in širšega družbenega konteksta odvisni tudi ali celo predvsem od poznavanja kolektivne in individualne življenjske izkušnje njenih članov. ZRS Koper se je lotil vprašanja dokumentarne dediščine slovenskega izseljenstva tudi zato, da preveri in preizkusi možnosti sistematičnega zbiranja osebne dokumentacije in zgodovinskega spomina. Področji sta med sabo povezani, saj terjata kapilarno terensko raziskovanje in se med seboj dopolnjujeta. Snemanje intervjujev omogoča "odkrievanje" zanimivih in včasih zelo bogatih osebnih ali družinskih arhivov, iskanje in evidentiranje le-teh pa daje priložnost za intervjuvanje njihovih imetnikov ter zbiranje informacij za razumevanje gradiva samega.

Delo je bilo poskusnega značaja, saj pravo raziskovanje terja mnogo časa za poizvedovanje, dogovarjanje z imetniki gradiva oziroma pričevalci, pogosto obiskovanje teh ljudi in tudi študijsko poglobljanje v njihove zgodbe. Naši glavni nameni pa so bili: 1) opozarjati na pomen osebne gradiva in zgodovinskega spomina kot dokumentarnih virov, ki naj bi bili deležni enake skrbi kot zgodovinsko gradivo ustanov; 2) preverjanje možnih rešitev za ohranjanje osebnih arhivov dostopnost le-teh za raziskovalne namene; 3) opraviti serijo videointervjujev in nastaviti nekatere smernice za nadaljnje zapisovanje življenjskih zgodb ter tematskih pričevanj na video.

Fizično gradivo zaradi čustvene navezanost imetniki neradi odstopajo ali izposojajo, zato je oteženo pridobivanje kakovostnih kopij. Glede na to je bil opravljen poizkus digitalnega snemanja gradiva, ki je bilo nato s pomočjo imetnikov vsebinsko opisano in klasificirano. Za katalogizacijo je bil uporabljen preprost komercialni računalniški program, dostopen "povprečnemu" računalniškemu uporabniku, ki omogoča shranjevanje, klasificiranje, opisovanje in konzultacijo tako pisnih in fotografskih dokumentov, kot tudi video in zvočnih posnetkov. Sistem je bil zastavljen kolikor mogoče preprosto, lahko rečemo "amatersko", da bi bil dostopen širšemu krogu ljudi. Za informacijsko obdelavo dokumentarne dediščine so seveda na voljo razvitejši

sistemi, vendar terjajo od uporabnikov visoko stopnjo specializacije in podaljšujejo proces obdelave gradiva. Predstavljeni poizkus pa je imel namen poiskati način, kako spodbuditi imetnike k urejevanju lastnega gradiva (ob tem tudi obujanju in beleženju zgodovinskega spomina) in jih "angažirati", da bi vsak s svojim materialom prispeval k nastajanju velikega virtualnega zgodovinskega arhiva. Poizkus na treh primerih se je dobro obnesel in obrodil tri digitalne arhivske zbirke, opisane po enotnem modelu.

Uspešno se je izkazalo tudi videozapisovanje življenjskih zgodb in tematskih pričevanj, ki je potekalo sproti s preverjanjem stanja družbenih arhivov po ustanovah in obiskovanjem posameznikov – imetnikov družbenega in osebnega dokumentarnega gradiva. Delo je dalo 12 pričevanj, in to tako, da so zastopane prva, druga in tretja generacija izseljencev. Snemanja so bila opravljena s profesionalno opremo in so zato uporabna tako za študijske namene kot tudi za videodokumentarne izdelke. Pogovori so opozorili, da je mnogo tematik in vprašanj vrednih sistematičnega zbiranja ustnih pričevanj ob pomoči tovrstne tehnike.

Izkušnja ciljno-raziskovalnega projekta je izpostavila oziroma potrdila nekatera temeljna vprašanja, ki se postavljajo pri ohranjanju dokumentarne dediščine slovenskega izseljenstva in ki narekujejo razčiščenje marsikater nejasnosti, potrebno za ustrezne pristope pri tem delu. Kot prvo je pomembno vprašanje opredelitve dokumentarnega gradiva. Kaj je sploh dokumentarna dediščina in kateri dokumentaciji je treba posvetiti pozornost? Organizirano delovanje slovenskih skupnosti je resda pomembno poglavje izseljenske zgodovine. Potemtakem je nedvomno dragoceno vse, kar ga dokumentira. Zgodovina izseljenstva in slovenske prisotnosti v tujini pa se ne omejuje na to. Zato je tudi tipološki spekter dokumentacije veliko širši. Ob arhivih izseljenskih organizacij je za razumevanje slovenske izseljenske problematike nujno upoštevati vsa področja delovanja skupin in posameznikov, njihove individualne in kolektivne življenjske izkušnje. Zato je treba v pojem dokumentarna dediščina zajeti vse, kar lahko pripomore k razbiranju teh aspektov, v prvi vrsti vire zasebnega in osebnega značaja (pisne, fotografske in ustne). Evidentiranje in ohranjanje dediščine ne more biti torej le domena arhivistike in dokumentarnih središč, ampak je stvar sodelovanja med strokami in osebami, ki so zadolžene za shranjevanje virov, in vedami, ki se ukvarjajo z raziskovanjem/preučevanjem izseljenstva. Je tudi stvar sinergije in dopolnjevanj raziskovalnih pristopov in metodologij, značilnih za razne vede, ki se študijsko posvečajo izseljenskim temam. S tem je mišljeno tudi preseganje metodoloških in tematskih zamejevanj, ki se jih rade držijo posamezne vede in izgubljajo priložnost, da bi izkoristile znanja, po-

stopke, izkušnje in dognanja svojih "sosed". Nakazani način dela omogoča vsaj delno rešitev osebne dokumentarne dediščine pred pozabo, zgodovinski spomin pa pred izginotjem. Ohranjanje zgodovinskega spomina je odvisno še posebej od raziskovalnega/študijskega dela, ker pomeni njegovo izvajanje in beleženje soustvarjanje dokumentarnega zapisa (v vsakršni obliki), se pravi soavtorstvo pričevalca in spraševalca.

Drugo vprašanje je, kje, kako in kdo naj hrani dediščino. Začetna dilema je, ali naj dediščina ostane v deželah, v katerih je nastala, ali naj bo zaupana ustanovam v matični domovini. Mnenje o tem ni bilo in tudi ne bo enotno, tako da se je del dediščine prenašal in se še naprej prenaša v Slovenijo in je navadno predan v hrambo specializiranim ustanovam. Razlogi za to izbiro – slišali smo jih tudi med terenskim delom v Avstraliji – so vezani npr. na prepričanje, da bo prej ali slej (beri kmalu, konkretnije z izumrtjem prve generacije izseljencev) avstralske Slovenije konec in da ohranjati dediščino v Avstraliji ni smiselno, ker bi bila pri bodočih generacijah obsojena na pozabo, v matični domovini pa bi obdržala svoj pomen. Zdi pa se nam, da je ta težnja manjšinska in velja bolj za osebno dokumentacijo, medtem ko pri ustanovah – kot jasno kažejo tudi odgovori na vprašanja v navodilih za popisovanje arhivov – in vseh, ki pri njih skrbijo za zgodovinsko dokumentacijo, nedvoumno prevladuje načelo, da sodi dokumentarna dediščina v kraj nastanka in mora tam tudi ostati kot priča slovenske prisotnosti, življenja in dela. S tem načelom se strinjamo tudi mi, ker menimo, da je zgodovina slovenskega izseljencstva sicer del slovenske zgodovine, vendar slovenske zgodovine, ki se je dogajala na tujem kot polnopravna sestavina zgodovine priseljskih dežel. Odnasati zgodovinska pričevanja o slovenski prisotnosti v Avstraliji kot drugod pomeni po našem mnenju iztrgati jih iz družbenega, kulturnega in širšega zgodovinskega konteksta. Gradivo mora pričati o slovenskem prispevku Avstraliji, je del slovenske kulturne dediščine v tamkajšnjem svetu in v okviru tega mora ohranjati svojo najcelovitejšo zgodovinsko vrednost. Zdi se nam tudi, da njegova prisotnost lahko pripomore k ohranjanju vezi prihodnjih generacij z njihovimi slovenskimi koreninami, upoštevajoč značilnosti avstralske multietnične družbe in državne multikulturne politike ter zavedajoč se, da od generacij, rojenih v "novih svetovih" in

"podvrženih" medetničnemu spajanju, ni mogoče pričakovati enakega čutenja in podobnih oblik navezanosti na izvorni narod prednikov, kot jih gojijo izseljenci, ki se kljub daljavi niso nikoli odcepili od njega in so skušali v novem okolju z vsemi močmi reproducirati domač kulturni in čustveni svet. Zato vidimo pravi odnos do ohranjanja dokumentarne dediščine v uveljavljanju tega načela in spodbujanju pobud/delovanja/organizacijskih oblik v korist zbiranja, urejevanja, varovanja in valorizacije gradiva v priseljskih državah. S tem nočemo nasprotovati drugačnim izbiram in prav tako ne selitvi gradiva v staro domovino. Gradivo, o katerem je govor, sodi v območje zasebnega, to pa pomeni, da o njegovi "usodi" odločajo njegovi pravni lastniki, t.j. člani društev in zasebniki, po svoji lastni želji in uvidevnosti. Tudi zato bi bilo preveč optimistično in celo neoportuno ciljati na eno samo obliko zbiranja in hranjenja dokumentarne dediščine, kot bi lahko bila koncentracija v določenih dokumentacijskih centrih (konkretnije v HASA). Čeprav posamezna društva priznavajo HASA njegovo vlogo in z njim sodelujejo, smo pri vseh zaznali željo, da bi, dokler bo mogoče, svoje gradivo hranili sami. Ne smemo pozabiti, da je predajanje tako društvenih kot osebnih arhivov povezano tudi z občutljivim vprašanjem zaupnosti podatkov in jamstev, ki jih lahko zagotovi dokumentacijski center. Spoštovati je treba potemtakem vsako izbiro v želji, da se gradivo na tak ali drugačen način vendarle ohrani.

Ne glede na te probleme se nam zdi v avstralskem primeru vendarle najprimerneje vlagati v krepitev že utečenih dokumentacijskih središč. Tako bi se še boljše usposobila in bi si s strokovnim delom pridobila še večje zaupanje. Na ta način bi lahko uspešno pridobivala predvsem gradivo iz osebnih/družinskih arhivov, kot kažejo izkušnje mnogih podobnih centrov po svetu. Lahko bi se postavila ob bok sorodnim dokumentarnim središčem in s "ponudbo" dokumentacije za znanstvene, divulgativne in razne kulturne namene pritegnila pozornost širšega kroga potencialnih uporabnikov. Nazadnje še vprašanje o namenu te dokumentacije in dostopnosti do nje. Prizadevanja za ohranitev dokumentarne dediščine dobijo pravi smisel, če je dokumentacija na voljo uporabnikom v najrazličnejše namene. Tu se postavljajo problemi "odprtosti" ali "zaprtosti" arhivov, predvsem pa učinkovite valorizacije dediščine.